

- С. 64; Бойцун Р. Легіон ДУН. (Дружин Українських Націоналістів) // Вісті комбатантів. – № 5–6. Торонто – Нью-Йорк, 1982. – С. 48.
- ⁶² Соколов Б.В. Оккупация. – С. 15.
- ⁶³ Кальба М. У 50-ліття Дружин Українських Націоналістів // Визвольний шлях. – Лондон, 1991. – № 8. – С. 968.
- ⁶⁴ Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. – С. 149–150.
- ⁶⁵ ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 10, арк. 15.
- ⁶⁶ Там само, 22, арк. 10.
- ⁶⁷ Ортинський Л. Група Південь, т. зв. "Ролянд". – С. 14.
- ⁶⁸ Там само. – С. 22.
- ⁶⁹ Дружини Українських Націоналістів у 1941–1942 роках. – С. 15.
- ⁷⁰ У лавах дружинників: спогади учасників (упорядковані Мирославом Кальбою) – С. 48–49
- ⁷¹ Там само. – С. 49.
- ⁷² Там само. – С. 17.
- ⁷³ ЦДАГО України, ф. 57, оп. 4, спр. 3, арк. 2; або 1941 год. Т. II. – С. 446-448.
- ⁷⁴ Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. – С. 151.
- ⁷⁵ Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). – С. 72.

4.3 Батальйон "Нахтігаль" і проблема знищення львівської інтелігенції та євреїв

Досліджуючи таку дуже "слизьку" й "болючу" тему, як причетність чи непричетність бійців ДУН до злочинів проти людства у Львові й інших містах і селах України, на наше переконання, доцільно розглядати цю проблематику в двох аспектах: по-перше, слід з'ясувати, чи були в членів ОУН(Б) загалом і бійців ДУН зокрема, світоглядно-ідеологічні підстави для участі в екзекуціях польської інтелігенції та єврейського населення України, по-друге, проаналізувати докази й факти, які наводяться на звинувачення

та захист ДУН.

Не заглиблюючись в непрохідні нетрі ідеологічного підґрунтя діяльності ОУН(Б) і не вишукуючи в працях оунівських ідеологів різних, часто полярних, думок стосовно ставлення до національних меншин, ми черговий раз звернемося до, безумовно, головного документа, згідно з яким ОУН(Б) мала діяти під час німецько-радянської війни, і проаналізуємо його на предмет наявності цікавих для нас моментів. Інтерес до інструкції "Боротьба й діяльність ОУН під час війни", як уже зазначалося, посилюється тим, що вона готувалася для внутрішнього вжитку членами організації, а не для широкого публічного розголосу. А в ОУН(Б), і в роки війни і після неї, існувало неписане правило сформульоване самим С.Бандерою у вигляді "теорії" подвійності політичної програми ОУН: "Одна програма мала б бути призначена для членства і прихильників націоналізму, а друга – для сторонніх чинників. Перша повинна бути основним "Вірую" для членства і прихильників. Друга програма повинна існувати для зовнішнього вжитку. Вона може мінятися залежно від обставин і зовнішнього положення"¹. Виходячи з такої "теорії" можна припустити, що один документ призначений для членів ОУН(Б) набагато цінніший для нашої праці, ніж десять офіційних "комунікатів", "маніфестів" чи "відоzw" призначених для преси. Так от, в Інструкціях кожен бажаючий може прочитати чимало наказів і закликів до знищення представників національних меншин: "В часі хаосу й замішання можна дозволити собі ліквідацію небажаних польських, московських та жидівських діячів, особливо приклонників большевицько-московського імперіалізму"²; "Національні меншини поділяються на: а) приязні нам, себто членів досі поневолених народів; б) ворожі нам, москалі, поляки, жиди. а) мають

однакове право з українцями..., б) винищувати в боротьбі, зокрема тих, що боронитимуть режиму: переселювати в їх землі, винищувати, головню інтелігенцію, якої невільно допускати до ніяких урядів, взагалі унеможливити продукування інтелігенції, доступ до шкіл і т. п. Проводирів нищити... Асиміляція жидів виключається" ³. Подібні формулювання важко розцінити інакше, як інструкції до прямої безоглядної дії на ліквідацію національних меншин.

Важливим є також той факт, що розстріляні у Львові професори належали до групи польської інтелігенції, яка протягом 1940–1941 рр. активно співпрацювала з радянським режимом. Вони були членами радянських творчих спілок, депутатами рад, делегатами польської громадськості Львова, що у вересні 1940 р. відвідували Сталіна і вели з ним переговори про можливість створення прорадянського польського уряду⁴ (на противагу еміграційному урядові в Лондоні). Тому вбиті у Львові польські професори цілком могли трактуватися оунівцями, як "приклонники большевицько-московського імперіалізму". Адже зі 160 професорів-поляків, які мешкали у Львові на червень 1941 р., для знищення вибрали лише тих, хто "засвітився" на співпраці зі сталінським режимом. Відомо також, що лідери бандерівської Організації в 1941 році прагнули запозичити від гітлерівців "досвід розв'язання єврейської проблеми" (про це яскраво свідчать протоколи 1-ї конференції ОУН(Б) у липні 1941 року)^{*}, але реально організованого та дієвого карально-репресивного апарату бандерівці не мали. Поодинокі відділи української народної міліції

^{*} З протоколів Львівської конференції ОУН(Б) за липень 1941 р. чітко видно, що бандерівці планували часткове знищення та геттонізацію єврейського населення. (Детальніше див. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. – С. 189–190.)

залучалися до антиєврейських акцій, але вони виконували тільки допоміжні функції при німецьких спецзагонах. Наприклад, Я. Стецько у своєму листі-звіті до Бандери від 25 червня 1941 р. відкрито писав: "Робимо міліцію, що pomoже жидів усувати" ⁵. Можна з великою долею впевненості стверджувати, що окремі члени ОУН таки брали участь у винищувальних акціях, а також підбурювали до цього звичайних обивателів, розповсюджуючи листівки з такими недвозначними зверненнями: "Народе! Знай! Москва, Мадяри, Жидова – це все твої вороги. Нищ їх. Знай! Твоїм проводом є Провід українських націоналістів ОУН. Вождем є Степан Бандера. Твоєю ціллю є Соборна Самостійна Українська Держава. Твій шлях – шлях Української Національної Революції. Шлях збройної боротьби. Шлях ОУН" ⁶. Тож теоретично бійці ДУН мали цілком достатньо ідеологічних підстав для знищення польських науковців. Однак ще більше підстав для їхньої ліквідації мали німецькі спецгрупи, що керувалися наказами шефа нацистської поліції безпеки та служби безпеки, обергрупенфюрера СС Р.Гейдріха від 2 червня та 1 липня 1941 р. в яких наголошувалося на необхідності знищувати комуністичних функціонерів, комісарів, євреїв– держслужбовців, пропагандистів, а також польську інтелігенцію ⁷.

Розглядаючи проблему негативного ставлення членів ОУН та бійців ДУН до єврейської меншини_ потрібно також мати на увазі дві обставини, що суттєво вплинули на його формування: по-перше, оунівці зростали в кліматі інтелектуального й побутового антисемітизму, який панував у міжвоєнній Польщі і посилювався майже повсюдно, вищим соціально-економічним статусом польського

еврейства порівняно з українцями і навіть з поляками*. По-друге, ніколи не слід забувати, що в 1939-1941 рр. проявилася яскрава прорадянська позиція значної частини єврейської молоді, котра в сумі з непропорційно великою кількістю євреїв в карально-репресивних органах СРСР створювали ілюзію існування "московсько-жидівської комуні", яка прагне знищити все українське **. Тож немає нічого дивного в тому, що молоді оунівці цілком щиро ненавиділи євреїв і гадали, ніби мають вагомні причини для того, наприклад, щоб "переселювати" євреїв "в їх землі".

Таким чином ми доволі впевнено можемо засвідчити, що в 1941 році бійці ДУН мали достатньо ідеологічно-світоглядних підстав для участі в зни-

* Соціальний статус та економічну заможність євреїв у міжвоєнному польському суспільстві влучно характеризує тогочасна польська приказка "We Lwowie ulicy polskie, a kamienicy zydowskie" (У Львові вулиці польські, а будинки єврейські). Між іншим, польські урядовці цілком серйозно обговорювали питання можливого виселення всіх польських євреїв до Палестини, а польські студенти у Львівському університеті запровадили т. зв. правило "getta lawkowego" ("лавкового гетто"), тобто визначали єврейським студентам певні місця в аудиторії, які вони не могли покидати впродовж цілого періоду навчання. Й у цьому був своєрідний "знак часу".

** Беззаперечно, що частина багатих євреїв Західної України, а також члени сіоністських організацій були репресовані енкавдістами (див. Lesser G. Pogromy w Galicji Wschodniej w 1941 r. // Tematy polsko-ukrainskie. - Olsztyn, 2001. - S. 113-115.), однак серед партійних функціонерів та чекістів, а також серед їхніх добровільних помічників, відсоток єврейства був волаючи високим. Окрім того, українці виховані на захід від р. Збруч виростили під впливом інформації про єврейський характер російської революції та єврейський склад більшовицького уряду. Такі судження у міжвоєнній Європі зовсім не були ознакою нацизму чи фашизму. Відомий усім У.Черчілль 8 лютого 1920 р. на шпальтах газети "Санді Гаральд", характеризує

щенні польської інтелігенції та євреїв. Однак попутно виникає ще одне запитання – чи діяльність бойовиків ОУН, ДУН, а згодом і УПА, спрямована на перетворення України в моноетнічну державу була якимось винятковим, чи типовим явищем у світовій практиці? Звісно, ми не будемо згадувати про геноцидні дії вчинені супроти наці-

комуністичну революцію в Росії та її вождів, заявив, що міжнародна єврейська банда "схопила російський народ за чуприну і стала практично безмежними господарями гігантської імперії" (Churchill W. Zionism versus Bolshevism: A struggle for the soul of the Jewish People // Illustrated Sandy Herald. – February, 8. – 1920.) Українцям колишньої Польщі було відомо, що з 384 перших комісарів Радянської Росії, більше 300 були євреями і тільки 13 – росіянами (Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: моё исследование сионизма. -К., 2002. - С. 39.). Про неймовірний вплив євреїв у радянському адміністративному та каральному апараті розповідали на заході колишні громадяни СРСР, яким вдалося вирватися з країни "тріумфуючого соціалізму". Сучасний ізраїльський історик Л.Рапопорт таким чином характеризує становище євреїв у владних колах СРСР: "Під керівництвом Леніна євреї виявилися втягнутими у всі аспекти революції, включно з найбруднішою її роботою. Незважаючи на обіцянки комуністів з корінням вирвати антисемітизм, він швидко розповсюдився після революції – частково внаслідок особливо видатного становища великої кількості євреїв у радянській адміністрації... Надзвичайно велика, диспропорційна кількість євреїв вступила в нову радянську поліцію, ЧК... І багато з тих, хто зіштовхувався з ЧК, розстрілювався єврейськими слідчими..." (цит. за Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: моё исследование сионизма. -К., 2002. – С. 49.). Подібних фактів, уявлень та переконань вистачало для формування стійкого стереотипу існування "московсько-жидівської комуни", який поряд з німецькими підбурюваннями викликав на території Західної України в червні–липні 1941 р. 58 погромів, жертвами яких стали 10 тисяч євреїв (Lesser G. Pogromy w Galicji Wschodniej w1941 r. // Tematy polsko-ukrainskie. - Olsztyn, 2001. – S. 103.).

ональних меншин з расового, релігійного або будь-якого іншого міркування в державах котрі були цілком незалежними, доволі могутніми й існуванню яких дані меншини не могли загрожувати (євреї й цигани в гітлерівській Німеччині, українці в СРСР, вірмени й курди в Туреччині і т. п.). Нагадаємо лише про ті країни, які щойно звільнялися від колоніальної залежності й починали будувати свої держави. Ризикуючи накликати на себе смертельний гнів полум'яних поборників "загальнолюдських цінностей" (термін, на наше переконання, доволі штучний, адже в мешканців планети Земля ніколи не було та й бути не може "спільних цінностей", хоча б через діаметрально протилежне ставлення в окремих народів і релігійних груп до вартості людського життя й смерті), все ж підкреслимо, що дії, спрямовані на знищення етнічних меншин, які формувалися з представників народу-окупанта та його прислужників, ніколи не викликали аж надто різкого осуду у світової громадськості. Адже нечасто можна почути засудження антиколоніальної боротьби народів Республіки Конго, в ході якої фізично ліквідовувалися не лише війська Королівства Бельгії, але й "мирні" поселення бельгійських колоністів. Рідко хто ганьбить і алжирців, котрі безжалісно виганяли та вирізували французьких зайд. А вже зовсім не чути голосів поборників "загальнолюдських цінностей", коли мова заходить про діяльність єврейських бойовиків, які в переддень створення держави Ізраїль масово вбивали європейських та арабських поселенців у Палестині (яку, до речі, євреї втратили майже за дві тисячі років до того і відвойовували її спираючись переважно чином на твердження з власних релігійних книг про те, що ця земля була обіцяна їхньому народові Богом

5 тисяч років назад). Зауважимо, що на 1948 р. євреї становили лише 10% населення Палестини, тоді як майже 90% були арабами. Із 800 тис. арабів ізраїльтяни вигнали з прадідівських земель і вбили 630 тис. чоловік, знищуючи разом із мешканцями цілі поселення (Деір Ясін, Кана та інші), періодично влаштовуючи в таборах вигнанців неймовірно жорстоку різанину, як, наприклад, у Сабрі та Шатилі⁸.

Тому, очевидно, й дії оунівців в роки Другої світової війни спрямовані на етнічну уніфікацію українського суспільства слід розглядати насамперед у площині антиколоніальної боротьби і сприймати її так само, як сприймають подібні факти з антиколоніальної боротьби інших народів світу. Найбільшою ж проблемою для сучасних вчених, яка не дозволяє їм спокійно аналізувати окреслені вище гострі питання, є певний психологічний дискомфорт, який виникає внаслідок того, що доводиться мати справу з антиколоніальною боротьбою проти тих сил, які виграли Другу світову війну і найбільше постраждали в її перебігу. Натомість український національний рух 1940–1950 рр. опинився серед табору переможених, через це багатьом дослідникам важко змиритися з думкою про те, що переможці не у всіх питаннях бувають стовідсотково "святі", а переможені не завжди апріорі "грішні".

Повертаючись до з'ясування причетності "Нахтігально" до масових знищень поляків і євреїв у Львові, ще раз зауважимо, що теоретично бійці українського батальйону могли бути учасниками цих акцій. Однак чи брали вони реальну участь у масових екзекуціях мирних громадян, це вже зовсім інше питання, вивчати яке слід спираючись винятково на конкретні факти і документи.

Насамперед підкреслимо, що дана проблема могла

ніколи не отримати широкого розголосу в історичній літературі, якби не одна цікава політична ситуація, що склалася в 1959 р. Уся справа з "Нахтігалем" розгорілася тоді, коли канцлер Федеративної Німеччини К.Аденауер у 1953 р. на посаду міністра в справах жертв війни, депортованих і репатрійованих німців призначив професора Т.Оберлендера. Під опікою останнього опинилися мільйони німців-утікачів і переселенців із колишніх земель Рейху, які після війни відійшли до Польщі, Чехословаччини й СРСР. Серед цієї маси людей панували виразні антикомуністичні настрої (відомо, що антикомуністом був і сам Т.Оберлендер). Тому біженці в його особі знайшли надійну підтримку й захист. З часом Т.Оберлендер, спираючись на цих протибільшовицьке налаштованих людей, розпочав створювати потужну політичну партію з яскравим антилівим ухилом. З цього моменту професор Т.Оберлендер став особливо небезпечним і небажаним політиком для Москви і Східного Берліну. Щоб домогтися відставки ненависного для Радянського Союзу та НДР міністра, потрібно було його сильно скомпрометувати. Для цього, як водиться, "компетентні органи" вишукують у біографії своєї жертви "чорні сторінки", а якщо таких немає, то на чорний колір перефарбовують сторінки "сірі", "коричневі" чи "темносині". Подібну операцію було проведено і з західнонімецьким міністром. Досліджуючи біографію Т.Оберлендера, в Москві й у соціалістичному Берліні з'ясували, що в червні 1941 р. він служив зв'язковим офіцером батальйону "Нахтігаль", а відтак видавав накази, які можна кваліфікувати як "злочини проти людяності". Уся справа була збудована на твердженні, що "Нахтігаль" чинив розстріли польських і єврейських інтелектуалів у Львові 3–4 липня

1941 р. та здійснив погром єврейських кварталів міста.

Відомо, що нацисти – як зрештою і комуністи – планували повне знищення мозку будь-якої нації – її інтелігенції. Ще 2 жовтня 1940 р. на таємному засіданні у фюрера пролунало: "Повинні бути знищені всі представники польської інтелігенції – це звучить жорстоко, але такий життєвий закон" ⁹. Повеєнні розслідування радянської Надзвичайної державної комісії встановили факти знищення львівської інтелігенції і назвали імена злочинців. Факти, подані радянською комісією, перевірялися й були підтверджені Міжнародним трибуналом у Нюрнберзі на засіданнях 15 лютого і 30 серпня 1946 р. Зокрема, головний звинувачував з радянського боку генеральний прокурор Р.А. Руденко, виступаючи на процесі, заявив: "Загони гестапівців ще до захоплення Львова мали складені за наказом німецького уряду списки найвидатніших представників інтелігенції, призначених до знищення. Одразу після захоплення міста Львова почалися масові арешти і розстріли" ¹⁰. У цьому ж виступі можна знайти ще й такі слова: "Вбивства радянських громадян здійснювалися не випадковими бандитськими групами німецьких офіцерів і солдатів, а згідно із затвердженими планами німецькими військовими з'єднаннями, поліцією та СС" ¹¹.

Наводить прокурор Руденко й розповіді свідків і жертв. Наприклад, професор Львівського медінституту Ф.В. Гроєр, якому випадково вдалось уникнути смерті, повідомляв: "Коли 3 липня 1941 року, о 12 годині ночі, мене арештували й посадили до вантажівки, в ній вже знаходилися професори: Грек, Бой-Желенський ті інші. Нас повезли в дім "Бурса Абрагамовичів". Ведучи нас по коридору, гестапівці

знущалися над нами, підштовхували прикладами гвинтівок, смикали за волосся та били по голові..."¹² Подібні свідчення подає і мешканець Львова Б.О. Гольцман, який бачив, як есесівці розстрілювали професорів у дворі по вулиці Артишевського, 8. Загалом же "розслідуванням встановлено, що в перші місяці окупації німці арештували і вбили більше 70 найвидатніших діячів науки, техніки і мистецтва"¹³, підсумував радянський прокурор наприкінці своєї доповіді в Нюрнберзі.

Усі зібрані докази однозначно свідчать про те, що організаторами та натхненниками вбивств були німці. Задля справедливості перерахуємо імена цих військових злочинців, наведені в брошурі "Про злочинства на території Львівської області": "Генерал-губернатор Польщі Франк, генерал-майор поліції Ляш, губернатор Галичини Вехтер, начальник поліції Кацман, гаупштурмфюрер Гебауер, гаупштурмфюрер СС Варцок, оберштурмфюрер СС Вільгауз, лейтенант СС Шейнбах, оберлейтенант СС Сіллер, штурмфюрер СС Райс, штурмфюрер Веске, оберштурмфюрери СС Рокіта, Урман, Шульц, оберлейтенант СС Векне, шарфюрер СС Колінко, шарфюрер СС Гейне, унтерштурмбанфюрер Гайніш, гауптштурмбанфюрер СС Гжімік, шеф зондеркоманди №1005 Шерляк, гауптштурмбанфюрер Раух, шарфюрер СД Елітко, шарфюрер СД Прайс, керівник "бригади смерті" Ейфель, шарфюрери СД Райс і Майер, обервахмистри СД Клік і Вольф, капітан Блют, майор Сідорен, майор Рох, обер фельдфебелі Міллер і Пер, комісари в справах євреїв Енгель, Зейс, Укварт, Леонард, шарфюрери СС Еріх, Хан, Блюм, Верет, Біттерман та ін."¹⁴. Виникає запитання, чи могли вищевказані керівники німецьких каральних органів здійснити всі масові злочини самі

без сторонньої допомоги? Звісно, що ні. Однак слід пам'ятати, що вже на початку липня 1941 р. до Львова почали прибувати окремі команди айнзац-групи "С", призначеної для знищення "расово неповноцінного" населення північної частини України¹⁵. Командир 1-го батальйону полку "Бранденбург-800" майор Гайнц, що в перші дні окупації Львова виконував обов'язки коменданта міста, у своїх спогадах зазначав: "Десять від обіду (30 червня 1941 року м *І.П.*) вигляд Львова зовсім змінився. Усі вулиці були заповнені відділами маршируючого війська. Я був дуже зайнятий, і як я це пам'ятаю, того дня або найдалі наступного ранку – 1-го липня – я стягнув усі відділи "Бранденбургу" і "Нахтігалья" із зайнятих ними об'єктів для того, щоб у дальшому марші 1-ї Гірської дивізії бути її передовою охороною... Поки ці два батальйони стаціонували у Львові, було дедалі трудніше зорієнтуватися, хто має видавати накази. Проте командир Герцнер щоденно давав мені звіти, був тим, який перший інформував мене, що цивільні, в основному євреї, були зневажані найбільше комендатурою, яка була уже створена у Львові, а також спеціальною "зондеркомандо", яка з'явилася у місті для очищення його від руїн та закопування помордованих по тюрмах. Я обережно запитав Герцнера, чи хто-небудь із мого батальйону брав яку-небудь участь у звірствах? Він заперечив з обуренням... Я знав Герцнера, як абсолютно чесну людину, тому не мав підстав не вірити йому. Я сам посилав тоді капітана графа Туна, який у той час був у штабі моїм другим заступником, а також інших офіцерів з мого штабу разом із поручником Гольманом і Кершнером по Львову на розвідку щодня як патрулі. Усі ті офіцери звітували мені щодня з великим обуренням, що в деяких кварталах

міста панує безправ'я та що першими почали свою "роботу" "айнзацкоманди" СД. Я послав тоді свого особистого шофера з рапортом до адмірала Канаріса, вказавши йому на хаос, який панує у Львові, на звірства, яких допускається спеціальна група, а також у окремих випадках замішання і німецького війська. Хочу підкреслити спеціально, що деякі німецькі відділи мали недостатню дисципліну щодо цивільних чи їхньої власності. Словацький відділ, який переходив через місто, поводився як натовп бандитів і злодіїв. Австрійські вояки із 4-ї Гірської дивізії також, як проходили були особливо брутальні із цивільним населенням, зокрема з євреями, які мешкали в околицях Тернополя... Щодо активності вояків "Нахтігалю" під час їх перебування у Львові, коли вони були під моєю командою, то я ніколи не давав доручень офіцерам того батальйону чи командирів Герцнерові на розстріли, брутальність до людей чи крадіжки... Я не можу ствердити, що, може, хтось індивідуально, самочинно з цілого відділу допустився якогось злочину, про який ніхто не знав" ¹⁶. Підстаршина "Нахтігалю" М.Кальба теж згадував, що перед тим, як розпустити вояків на тижневу відпустку (1-7 липня) Р.Шухевич суворо наказав: "Не виконувати жодних наказів німців чи інших частин, крім наказів наших командирів", а далі порадив: "Не беріть нічиєї крові на свої руки. Не допускайтеся жодних злочинів чи помсти на наших ворогах поляках чи жидах, бо це не наша справа займатися цим" ¹⁷. Очевидно, якщо подібний наказ дійсно існував, то Р.Шухевич намагався ним ще раз підкреслити, що Легіон – це зародок армії, основна задача якого боротися на фронті, а для знищення "ворогів" із цивільного населення існують німецькі спецгрупи, бандерівська Служба безпеки,

міліція тощо.

Нагадаємо також, що до Львова вже о 5 годині ранку 1 липня 1941 року ввійшла тисяча бійців із "айнзацгрупи С" доктора Раша, ще тисяча прибула наступного дня¹⁸. Тож у місті вистачало німецьких поліцейних спецсил для вчинення розправи і над професорами, і над мешканцями єврейських кварталів. Погром та екзекуції над останніми здійснював відділ карателів очолюваний гауптштурмфюрером СС Феліксом Ландау, який організаційно підпорядковувався "айнзацгрупі С"¹⁹. Злочинна ж практика нацистів на Сході свідчить, що до своїх найбрутальніших акцій вони в будь-якій окупованій країні намагалися залучити місцеве населення (у Львові, зокрема, йдеться про польську та українську общини міста). Найпростіше зробити це можна було поширивши чутки про те, що розстріляні в тюрмах НКВС в'язні – жертви єврейського терору*. Така "інформація", як уже зазначалося, падала на благодатний ґрунт з двох причин: по-перше, через те, що в міжвоєнній польській Речі Посполитій антисемітизм був мало не державною ідеологією, по-друге, у зв'язку з тим, що євреї традиційно склали значну частину серед службовців НКВС, а єврейська молодь, відчувши, що її нарешті не переслідують на державному рівні, після вересня 1939 року активно включилася в радянське політичне та соціальне життя. Нацисти заборонили родичам убитих витягати тіла з ям і підвалів, наказавши привести для цієї

* На 22 червня 1941 р. у львівських в'язницях НКВС утримувалося 4960 осіб, ще тисячі були арештовані під час облав і вуличних боїв у перші дні війни. Загалом, після відступу радянських військ, у тюрмах міста виявили коло 7 тисяч трупів (Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. Їycie codzienne. – Warszawa, 2000. – S. 186–190)

роботи євреїв. Очевидець подій І.Стебельський згадував: "Деякі молодики – родичі вбитих - почали спроваджувати євреїв, а міське шумовиння, використовуючи нагоду, почало грабувати та бити євреїв" ²⁰. Польська мешканка Львова свідчила: "Коли вийшла на вулицю, бачила як на Гетьманських Валах (Центральна вулиця міста – *І.П.*) євреїв на четвереньках гнали до в'язниць, аби там заставити працювати біля загниваючих людських останків. Серед гнаних були також жінки й діти. Їх усіх гнали крізь шеренги людей з палицями та каменяками в руках. Доки євреї дійшли до трупів, були вже страшенно побиті. Процедура ексгумації виглядала так: двоє чоловіків-євреїв мусили піднести труп до гори, тримаючи його за ноги та голову, а єврейка, в повітрі, вмивала обличчя жертви, потім мала піднести руку трупа до губів і поцілувати її" ²¹. Далі очевидця згадує, що євреїв заставляли працювати над упорядкуванням міста, примушуючи їх голими руками збирати з тротуарів побите скло ²². Інший свідок львівських погромів К.Паньківський, який влітку 1941 р. працював у міському аптечному управлінні Львова, подає ще детальнішу інформацію: "Вже починаючи з 1 липня, містом пройшли з ініціативи німецького війська антижидівські ексцеси. Під претекстом, що жиди поголовно або комуністи, або виступники большевиків, німецькі військові частини притягали їх до порядкування занедбаних десятиденним бомбардуванням вулиць та передовсім до викопування та перевоження убитих у в'язницях. Зміна влади завжди виносить на поверхню злочинні елементи. Так воно було й у Львові. Міське шумовиння використало нагоду та приєдналося до цієї акції. В тих перших днях усе те проходило безкарно. Щоб зрозуміти, як вулиця оцінювала політичне по-

ложення, вистачить згадати, що те шумовиння, майже без винятку польське, грабуючи та побиваючи жидів, почіпляло собі блакитно-жовті відзнаки та намагалося говорити по-українськи. Я зустрічався особисто з тими справами, бо вуличники нападали на наших жидівських, а то й нежидівських співробітників" ²³. Аналогічні свідчення можемо почерпнути з офіційних німецьких документів. Так, у телеграмі представника Міністерства закордонних справ (МЗС) при командуванні 17-ї армії Пфляйдерера до Інформаційного відділу МЗС у Берліні про вступ вермахту до Львова зазначалося: "Прибув учора до Львова, коли у східних передмістях ще тривали бої. Населення щойно з'явилося на вулицях, вітало із захопленням і захватом німецьких солдатів. На вулицях численні члени українських організацій із жовто-блакитними відзнаками, частина також зі зброєю... Тепер є гострі виступи населення проти євреїв" ²⁴. Подібно в донесенні Головного управління безпеки рейху в Берліні про більшовицький терор у Львові та Галичині від 16 липня 1941 р. згадувалося: "У Львові населення зігнало до купи, знущаючись, коло 1000 євреїв та доставило їх у в'язницю ГПУ, захоплену вермахтом... Поліція безпеки зігнала до купи близько 7000 євреїв та розстріляла частину з них у відплату за нелюдські діяння" ²⁵. Отже, документи свідчать, що у Львові розпочався спровокований нацистами погром, під час якого й траплялися факти викидання маленьких дітей з вікон і вішання людей на балконах, про які так полюбляли згадувати радянські дослідники, спритно приписуючи ці злочини батальйону "Нахтігаль"²⁶. Жоден же свідок у 1945–1946 рр. не називав військовими злочинцями всіх бійців куреня "Нахтігаль" чи зв'язкового офіцера Т.Оберлендера. Подібною точки

зору про непричетність абсолютної більшості "нахтігалівців" до військових злочинів у Львові дотримувались у своїх працях і об'єктивні польські автори²⁷. Крім того, у радянських документах, які стосувалися розслідування воєнних злочинів на території Львівської області, військовими злочинцями вважаються зовсім не українці. Так, у доповідній записці на ім'я М.Хрущова "Про звірства та руйнації заподіяні німецько-фашистськими окупантами у Львівській області" підкреслюється: "Руками своїх покірних слуг – польських націоналістів – німецькі окупанти шляхом залякування і знущань вбили депутата Верховної Ради – доктора Панчишина. Доля багатьох інших ще не встановлена"²⁸.

Разюча зміна відбулася після прес-конференції східнонімецького професора А.Нордена* 24 жовтня 1959 р. в Східному Берліні. Норден звинуватив Т.Оберлендера в тому, що він наказав нищити поляків і євреїв у Львові влітку 1941 р. З цього моменту розпочалась активна робота зі збору матеріалів і свідчень, які б дозволили обґрунтувати тезу про причетність "Нахтігалю" та Оберлендера до нацистських злочинів у Львові. Цією справою зайнявся Комітет німецької єдності, що базувався в НДР. Усі докази зібрали блискавично швидко – протягом листопада 1959 р., набралось їх лише дев'ятнадцять. При перегляді даних обвинувачувальних матеріалів в очі впадає одна деталь – свідків шукали по всьому світі, тільки не у Львові, де "Нахтігаль" з Оберлендером мали чинити свої "злочини". З усіх знайдених свідків лише троє до війни були корінними

* Норден Альберт народився в 1904 р. в м. Місловіце (зараз Польща), політичний діяч НДР, публіцист та історик. У 16 років вступив до Компартії Німеччини. Член політбюро ЦК СЄПН з 1958 р., професор Берлінського університету з 1959 р.

мешканцями Львова, – усі інші опинилися в місті випадково, тимчасово, проїздом тощо. Але ж у 1959 р. у Львові жило чимало людей, які пам'ятали 1941 р. і могли надати посильну допомогу слідству. Єдиним логічним поясненням цього факту може бути тільки побоювання перед тим, що львівські свідки пригадали б і тисячі трупів знайдених по тюрмах міста після відходу Червоної армії, поставивши, відтак, поряд з нацистами й більшовицьких злочинців.

Усі зібрані "документи", "свідчення", "спогади" і таке інше були опубліковані в книжці "Правда про Оберлендера". Дивним, однак, лишається той факт, що про "злочини" згадали через 18 років після їхнього скоєння і через 14 років після їх розслідування компетентними органами, хоча, як виявилось, вся компрометуюча інформація "лежала" майже на поверхні й була зібрана не професійними слідчими, а аматорами за один місяць. Ще більший подив викликає невелика кількість свідчень, хоча стверджується, ніби "Нахтігаль" чинив погроми в день на очах тисяч людей.

Зібравши такі-сякі "свідчення" й "докази", справу передали до суду в Східній Німеччині. Матеріали цього суду наводить М.Кальба в книжці "Нахтігаль" (курінь ДУН): у світлі фактів і документів: "Свідок Сокольніцкі зізнає обширно про нищення професорів, але не твердить, що того мали доконати члени "Нахтігалю". Інші свідки додавали відносно злочинів "Нахтігалю", як твердження, що "усі про те знали" або "усі чули", або "усі про те говорили", що в арештах і розстрілах допомагають "бандерівські бандити", які були частиною батальйону "Нахтігаль". Свідок Горчак, наприклад, розповів, що одна жінка, яка мала добрі зв'язки з німцями, що планували арешти і винищення людей, подала їхні

імена. Це Пйонтек, Блюм, Гебауер, Кацман, Рокіта, Гжімек та додала, що найголовнішим у тій групі є Оберлендер. Але жодних деталей про того чоловіка не могла дати" ²⁹.

На такому суді, де не було серйозних документів і доказів, слухняна оборона визнала вину згідно зі звинуваченнями прокурора. Суд виніс рішення – заочно присудити Оберлендера як військового злочинця до довічного ув'язнення ³⁰.

Лишалось провести суд і в ФРН. Збором "доказів" у Західній Німеччині зайнялась Асоціація Жертв Нацизму. Але ніяких нових документів знайти не вдалося, а ті, що вже були знайдені, не визнавалися західнонімецьким правосуддям. Тоді в справу вступила Москва. Радянські спецслужби швидко організували цілий ряд "беззаперечних доказів", опублікованих у брошурі "Криваві злочини Оберлендера" ³¹. Нова радянська комісія з розслідування воєнних злочинів заперечила дані радянської такої комісії, що працювала на Нюрнберзькому процесі.

Головні свідчення проти "Нахтігалю" давали двоє колишніх бійців батальйону – В.Мельник та Я.Шпиталь. В.Мельник, зокрема, стверджував, ніби для розстрілів була відібрана спеціальна група з 80 чоловік. Щоправда назвати він зміг лише трьох – Г.Лущика, І.Паньківа та В.Панчака, які зізналися свідку в тому, що "особисто розстріляли на Вулецькій горі польських вчених", серед яких свідок запам'ятав прізвище К.Бартеля – колишнього прем'єра Польщі ³². Ці твердження легко поставити під сумнів, узявши до уваги той факт, що головні розстріли вчених на Вулецькій горі були завершені 4 липня 1941 р., "Нахтігаль" покинув Львів 7 липня, а К.Бартеля розстріляли не раніше 11 липня 1941 р. ³³, точніше аж 26 липня 1941 року, після того, як 25 лип-

ня з ним особисто переговорив райхсфюрер СС Гімлер і запропонував професору зіграти роль польського Квіслінга. К.Бартель відкинув пропозицію і наступного дня його знищили³⁴.

Свідок Я.Шпиталь заявив, що для розстрілів у різних місцевостях Західної України з "Нахтігалю" сформували групу чисельністю 380 чоловік³⁵, хоча майже всі західні та радянські дослідники засвідчують – у обох батальйонах разом було не більше 600 чоловік³⁶ (на липень 1941 р. у "Роланді" нараховувалося 240 осіб та 360 м у "Нахтігалі"). Тому сформувати групу з 380 бійців із батальйону, в якому всього налічувалося 360 чоловік, було б не під силу навіть нацистам. Про львівські розстріли Я.Шпиталь згадував: "Ми розташувалися в будинку по вул. Драгоманова (кол. Мохнацького), № 22, в лівому флігелі першого поверху. В підвалі цього ж будинку знаходилися арештовані, яких вночі виводили у двір і там розстрілювали. Розстріли проводили німці та легіонери з батальйону "Нахтігаль"³⁷.

Із цитованих вище свідчень легко помітити, що їхні автори плутаються в цифрах і датах, а з усіх десятків та сотень звинувачуваних можуть назвати лише прізвища трьох осіб. Інші свідки висловлювалися ще менш конкретно. Колишній в'язень Освенціму Т.Сулим заявив: "30 червня 1941 р. я бачив, як солдати "Нахтігаль" витягли з будинку № 65 по вул. Потоцького мого сусіда – 23-річного студента Трояновського і тут же в яру за будинком його розстріляли"³⁸. Т.Сулим не вказує скількох нахтігалівців він бачив при розстрілі та й не відомо як він визначив, що це були саме бійці українського батальйону. Інший свідок І.Макаруха, який до війни був замом голови Райвиконкому в містечку Судова-Вишня Львівської області, згадує, як його арештували у

Львові, й на один із допитів прийшов Р.Шухевич, який "твердив, що я зрадник батьківщини" та "вимагав, щоб я видав відомих мені радянських партійних керівників"³⁹. Коли ж І.Макаруха згадував про свій розстріл, після якого йому вдалося вижити, то підкреслював, що розстріл проводили "декілька п'яних німців та українці"⁴⁰. Останній свідок – М.Гресько, взагалі стверджував, що про розстріли вчинені українськими добровольцями він "взнав від сусідів"⁴¹. Як бачимо, в усіх свідків мова йде про окремих осіб українського походження, які теоретично могли належати до "Нахтігалю" і допомагати німцям знищувати євреїв і поляків зі своїх особистих переконань чи мотивів, але в жодному місці не вказується, що злочини чинив увесь батальйон, що всі легіонери робили якісь облави на євреїв (як це, наприклад, робила допоміжна поліція Львова в 1943 р.) тощо. Окрім того, більшість свідків, підкріплюють свою впевненість у тому, що розстрілювати цивільних громадян допомагали нахтігалівці на підставі почутої ними української мови. Але ж у Львові, в складі німецької польової жандармерії, гестапо та груп СД того часу перебували сотні українських біженців, які були завербовані у 1939–1941 рр. і використовувалися в як перекладачі, провідники й т. д., а також сотні німців-фольксдойчів з Галичини та Волині, яких поголовно забирали до спецгруп й армійських частин, як знавців місцевих мов (польської й української). Тому серед злочинців могло бути достатньо україномовних солдатів, які не мали жодного стосунку до ДУН.

Незважаючи на всю свою примарність, 6 квітня 1960 р. наведені вище "докази" були перекладені німецькою мовою і відправлені до штабу Асоціації жертв нацизму в місто Людвігсбург. Асоціація

подала документи до суду. У звинуваченні мовилося, що батальйон "Нахтігаль" нищив євреїв і поляків у Львові, Золочеві, Сатанові, Юзвині, Міхалполю, а в ніч з 3 на 4 липня українські легіонери нібито розстріляли сотні польських інтелектуалів⁴². Західнонімецький суд провів детальне розслідування і в жодному випадку не знайшов достатніх доказів для підтвердження злочинів, що приписувалися "Нахтігалю". Слідчими було встановлено, що "більшість членів "Нахтігалю", хоча й знали про жахливі вбивства проведені енкаведистами, а серед замордованих були і члени родини деяких солдатів, як правило, дотримувалися взірцевої дисципліни"⁴³. На суді працювала спеціальна слідча комісія, яка переслухала 232 свідків і визнала, що закиди проти формування "Нахтігаль" й офіцера Т.Оберлендера, цілковито позбавлені підстав⁴⁴. Хоча німецькі слідчі не виключали, що "члени українського батальйону "Нахтігаль", прізвищ яких не встановлено, на власний розсуд могли брати участь у вбивствах та погромах, без відома і всупереч виразним заборонам командирів батальйону"⁴⁵. З огляду на сказане вище, підсудних звільнили від вини і покарання встановленого судом НДР. Але шуму, піднятого навколо процесу засобами масової інформації, вистачило, щоб канцлер, не ризикуючи, ще до завершення суду відправив у відставку Т.Оберлендера. Це дещо заспокоїло господарів Кремля. Офіційно радянські, східнонімецькі й польські історики повернулися до попередніх висновків Нюрнберзького процесу про непричетність "Нахтігалю" до знищення львівської інтелігенції. Ця позиція засвідчена, зокрема, і в таких солідних документальних виданнях, як "Уривки з актів стосовно злочинів фашистських загарбників у Львові, складених комісією

Верховної Ради УРСР" (що входила до книжки "Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1963), і в збірниках документів "Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945" – Київ, 1980, "Історія застерігає". – Київ, 1986 та ін. Свідки й об'єктивні польські автори – як Альберт Зигмунт – також спростовують звинувачення проти куреня "Нахтігаль" ⁴⁶.

Здавалося, що про ці прикрі недоведені звинувачення можна було й забути, але цього не дають зробити "шанувальники українського буржуазного націоналізму", які ще неодноразово після 1959 року зверталися до теми "львівських звірств" "Нахтігалю". "Найвидатнішими" авторами антинаціоналістичних праць були Л.Гальський, В.Беляєв, Н.Возняк, В.Замлинський, В.Масловський, С.Даниленко, В.Давиденко, О.Поліщук та ін.

Слід підкреслити, що не всі ідейні борці з українським націоналізмом писали про "злочини" "Нахтігалю". Наприклад, П.Шафета у своїх книгах висвітлював події українсько-польської різанини на землях Волині (див. Шафета П.Г. "Суд пам'яті" та "Строку давності не існує"). Інший дослідник, Л.Гамольський, спеціалізувався на викритті зв'язків українських націоналістів з сіоністами та їх спільних "злочинах" (див. Гамольський Л.В. "Тризуб і "зірка" Давида"). Очевидно найчастіше до діяльності українських бойовиків з ДУН звертався у своїх творах публіцист В.І. Масловський. Так, у книжці "Дорога в безодню" "Нахтігалю" присвячена ціла глава "Солов'ї і "Чорні круки". У ній, зокрема, читаємо: "Разом з передовими частинами вермахту на радянську землю вдерлися бандерівські розвідувально-диверсійні банди "Роланд" і "Нахтігаль" ("Соловей")...

Одягнені в гітлерівську форму з жовто-блакитними пов'язками на рукаві, "Солові" протягом майже тижня проводили дикі криваві акції проти львівської інтелігенції. Жертвами цієї кривавої бойні впали близько 500 інженерів, юристів, письменників, працівників культури і науки"⁴⁷.

Як бачимо, звинувачення не змінювалися, незважаючи на неодноразові їх заперечення авторитетними закордонними та вітчизняними інституціями. Цікавим є той факт, що цитована книжка це доповнений і розширений варіант іншої праці Масловського – "Жовто-блакитна мафія", виданої три роки перед тим. Так от, у першому виданні розділу про "Нахтігаль" немає. Можна припустити, що в "компетентних" установах Масловському вказали на його "упущення" і "запропонували" доповнити працю відповідним матеріалом, хоча й перша книжка дослідника наповнена фантастичними "фактами". Мабуть, буде цікаво дізнатися, що за "особистим наказом Гімлера "головнокомандуючим" УПА було призначено командира батальйону "Нахтігаль", гауптштурмфюрера (капітана) військ СС Р.Шухевича (Чупринку)"⁴⁸ тощо. Ідентичні закиди щодо ДУН зустрічаються і в інших радянських авторів. "Криваві сліди на українській землі залишили бандерівці зі створених фашистами на початку 1941 р. батальйонів "Роланд" і "Нахтігаль", які входили до складу диверсійно-терористичного полку абверу "Бранденбург". Лише в перший тиждень окупації Львова фашистські карателі та їхні холопи з "Нахтігалю" вбили понад 5 тисяч мешканців міста – українців, росіян, поляків, євреїв"⁴⁹. Або: "В ніч з 3 на 4 липня 1941 року легіонери з "Нахтігалю", наперед доставши повне відпущення гріхів у свого священнослужителя Гриньоха, беруть участь у запланованих

Гансом Кохом і Теодором Оберлендером операції по знищенню вчених Львова"⁵⁰. "Легіон "Нахтігаль" здійснив особливі звірства на українських землях . – Писали автори книги "Війна в тилу ворога". – Командував ним обер-лейтенант абверу А.Герцнер. Його замісником був відомий націоналіст Р.Шухевич. Політичне керівництво Легіоном здійснював обер-лейтенант абверу Т.Оберлендер, фашистський кат і вбивця радянських людей" ⁵¹.

Показово, що радянські автори не пропускали жодної можливості очорнити разом з "Нахтігалем" та Т.Оберлендером і керівника німецької військової розвідки адмірала Канаріса, людини цілком опозиційно налаштованої до Гітлера та його методів ведення війни. Важко віднайти хоча б якусь радянську книгу про шефа абверу, в якій би не містилися згадки про "злочини українських головорізів" з "Нахтігалю". Так, у відомій праці "Дволикий адмірал", яка вийшла у світ накладом аж 260 тисяч екземплярів і коштувала лише 14 копійок, Д.Мельников і Л.Чорна більше чотирьох сторінок присвятили "викриттям злочинності" ДУН. Наведемо лише декілька прикладів і проаналізуємо їх. "По істині кривавий та жахливий шлях батальйону "Нахтігаль" почався із радянського міста Львова, туди він вступив вранці 30 червня 1941 року. Банди Канаріса – Оберлендера увійшли до міста раніше від есесівських частин та спеціальних команд СД. По суті, командування вермахту, що називається, видало радянське місто на пограбування, знищення та глум батальйону "Нахтігаль". Головорізи із абверівського батальйону були в формі фашистського вермахту, але з жовто-блакитними смужками на погонах та металевим знаком "тризуб"... За перші сім днів господарювання батальйону "Нахтігаль" у Львові він разом

із підсіпівшими пізніше частинами СД і СС знищили до 5 тисяч чоловік"⁵². Прочитавши такий уривок, необізнана з перипетіями вітчизняної історії людина може подумати, що Львів дійсно був таким-собі радянським містом, скажімо, на зразок Макіївки чи Рязані. Насправді ж, незважаючи на всі зусилля, докладені органами НКВС у 1939–1941 рр., Львів залишався радянським тільки за територіальною належністю, а культурно й цивілізаційно львів'яни відносили себе до Європи не лише в 1941-му, а навіть і в 1991 році. Будь-яка незаангажована людина, яка була у Львові, наприклад, у 80-х рр. ХХ століття може з впевненістю підтвердити, що навіть тоді це місто більше нагадувало Прагу, Відень, Братиславу чи Краків, а не Челябінськ чи Краматорськ. Тож говорити про розграбування "радянського міста" не коректно. З цитованого вище також логічно випливає, що командування "проклятого фашистського вермахту" загалом краще і людяніше від "головорізів із "Нахтігалю", от тільки воно не захистило від українських націоналістів "радянський Львів". Більше того, армійські частини спеціального призначення – перший батальйон полку "Бранденбург" та "Нахтігаль", – які підпорядковувалися військовій розвідці, у авторів книги величаються "бандами" тоді, як групи катів із СС та СД скромно названі "есесівськими частинами" й "спеціальними командами". Потрібно також відзначити, що автори цитованої праці чудово знали коли батальйон покинув Львів і яку уніформу носили українці. Однак це не завадило їм продовжити висувати звинувачення, котрі суперечили сказаному раніше: "На цьому кривавий шлях "Нахтігалья" зовсім не завершився. Батальйон направився в місто Золочів, а звідти одна частина злочинців рушила на Терно-

піль, Сатанів, Михампіль, Юзвиць (має бути Михалпіль та Юзвин - *І.П.*), а друга – в Проскурів та Вінницю. І в цих містах кров лилася рікою, здійснювалися нелюдські злочини. Доктор Отто Корфес, в минулому генерал-майор, командир 295 дивізії, розповідав про неймовірну різню в місті Золочеві: "3 липня 1941 року в 2 години дня я увійшов в місто Золочів; до мене підбіг офіцер зв'язку батальйону, ім'я якого я не можу тепер пригадати, і повідомив, що в замку Золочева відбуваються жахлива різня. Там відбувається знищення мирного населення. Разом зі своїм ад'ютантом обер-лейтенантом Хуаром я негайно направився до замку. Рови праворуч і ліворуч від мосту були забиті трупами... Ми зайшли в замок. Внутрішній двір замку кишів німецькими солдатами, які безмовно дивилися в одному напрямку... Ми протиснулися через натовп... У великому рові, приблизно 5 метрів глибиною і 20 метрів шириною, стояли та лежали чоловіки, жінки та діти; їх було чоловік 60–80. Я чув плач і крики дітей та жінок. Ручні гранати рвалися прямо серед них. За ровом товпилися ще багато сотень людей, зігнаних для знищення. Перед ровом лежали штабелі трупів. За ними обличчям до рову повільно просувалися 10–12 осіб в цивільному одязі; деякі з них були обвішані ручними гранатами. Інші тримали в руках лопати, сокири і гаки. Я побачив серед них декількох есесівців." Звірі в цивільному були молодиками з "Нахтігалю"⁵³. Прочитавши такі жахаючі свідчення, спробуємо, не піддаючись емоціям, проаналізувати їх на предмет достовірності. По-перше, 3 липня 1941 року батальйон "Нахтігаль" (як це визнають і автори книги "Дволикий адмірал" на С. 68) перебував у Львові. По-друге, українські добровольці носили німецьку уніформу вермахту з українськими

відзнаками, а не ходили в цивільному одязі (це знов-таки підтверджують автори цитованої праці на С. 66). По-третє, як вдалося встановити, що люди, які чинили злочини були українськими націоналістами, якщо про це не згадує сам свідок генерал О.Корфес, котрий бачив лише кількох есесівців та осіб у цивільному? По-четверте, німецькі війська увійшли в Золочів 1 липня 1941 р., а тому до обіду 3 липня група із 10–12 чоловік фізично не могла б знайти і розстріляти скількох людей, щоб їхніми тілами заповнити рів навколо замку. Адже українські націоналісти не мали змоги завчасно, ще до відступу Червоної армії, зібрати всіх своїх ворогів із сім'ями і тримати їх разом, чекаючи на прихід німців, щоб потім навіть не розстріляти, а попідривати гранатами (до речі, абсолютно нелогічний спосіб убивства, неефективний і небезпечний для катів, яких можуть поранити осколки, потрібно бути божевільним, щоб таким чином знищувати беззахисних людей). По-п'яте, для чого вбивати людей у рові, а потім витягувати їх і складати штабелями біля рову? Така кількість нелогічних тверджень і породжених ними запитань підштовхує нас до того, щоб розглянути інші свідчення про події, які згадав німецький генерал. Так, єврейський історик Габріель Лессер пише, що 1 липня 1941 р. до Золочева "увійшла Зондеркоманда "4 в" операційної групи "С". У старій цитаделі, що в часи радянської окупації використовувалась як в'язниця НКВС, мешканці містечка відкрили 649 трупів – їхніх братів, батьків, синів і чоловіків. За виконавцями злочинів уже й слід прохолонув.

Уже наступного дня новий комендант міста наказав усім євреям, включно з дітьми від 6 років, носити білі пов'язки з зіркою Давида. Члени української

міліції розклеїли по місту плакати, в яких інформували, що євреї Золочева мусять наступного дня (тобто 3 липня 1941 р. – *І.П.*) о 9 годині зібратися на площі перед міською ратушею. Родини євреїв, зібраних в центрі містечка, відправили до цитаделі. Шльома Волкович згадував: "Також і мені наказано увійти до ями і разом з іншими витягувати з неї трупи. Усі мерці мали в голові сліди від куль. Очевидно росіяни, перед відступом, розстріляли їх поодиноці, вкладаючи потім один коло одного. На те, щоб засипати цю братську могилу їм уже не вистачило часу. Мала вона площу 10 на 10 метрів і була півтора метри глибиною... Есесівці стали навколо ями і час від часу наказували комусь – здебільшого чоловікам з пейсами та бородами – вийти і стати навколішки. З садистським задоволенням вони били свою жертву так довго, доки нещасний не падав на землю, а вони тоді копняками скидали його до ями... Так тривало цілий день... Українські добровольці тоді не мали зброї, але есесівці були озброєні кулеметами, які розставили на сошках. Людей огорнув неконтрольований страх. Виникла паніка... Несподівано німці віддали наказ "вогонь", пролунали вистріли, довгі безперервні черги вистрілів... Перед нами розкрилося пекло" ⁵⁴.

Досліджує золочівські події й український вчений – професор Віктор Король, який, зокрема, пише: "Для ліквідації в'язнів у Золочів було направлено оперуповноваженого тюремного відділення НКВС Арсєєва – з надзвичайними повноваженнями знищити тих, хто перебуває під слідством, усіма способами. У Золочівській фортеці почалася справжня бійня, а на той час там було приблизно 1200 в'язнів. Через тиждень після початку війни енкаведисти покинули в'язницю, забравши із собою 621

в'язня і залишивши в саду фортеці стільки ж закопаних тіл. Їхали до Сиктивкара. Втім, із 621 в'язня довели тільки 58. Решта не побачили нового місця ув'язнення: їх знищили по дорозі. Отже, з-понад 100 тисяч осіб, заарештованих у 1939–1941 рр. у західних областях України і Білорусії, не вижив майже ніхто. А що побачили свідки у згаданій Золочівській в'язниці важко описати: трупи чоловіків були у розірваній брудній білизні. Багато мали поламані або викручені руки і ноги зі слідами важких катувань, із вирваними нігтями на пальцях, ушкоджені статеві органи. Серед замучених в'язнів цієї та інших в'язниць, розміщених неподалік кордону, були і військові. Їх мобілізували військкомати, а потім схопили енкаведисти без будь-яких підстав, коли вони добиралися до діючих частин. Були також і ті з військових, що відстали від своїх частин, вирвалися з ворожого оточення та інші" ⁵⁵.

Цитовані вище свідчення дозволяють нам, здійснивши певні узагальнення, подати власну "реконструкцію" подій у Золочеві в перші дні липня 1941 р. Цілком очевидно, що з відступом військ НКВС з міста місцеві мешканці, озброївшись сокирами, лопатами та гаками, увірвалися до в'язниці, виламуючи двері, розкопуючи могили і виймаючи з ям трупи своїх замордованих родичів. Про жахливі знахідки було повідомлено німецькій зондеркоманду "4 в", бійці якої, спільно з українськими міліціонерами, за схемою відпрацьованою в інших містах, почали зганяти до цитаделі місцевих євреїв. Безумовно, що їх били, над ними знущалися, а потім залучили до ексгумаційних робіт, після яких есесівці (а не українці!) розстріляли євреїв з кулеметів. Таким чином, німецькі офіцери, які прийшли на місце злочину по полудню 3 липня 1941 року бачили купи трупів

біля ям (жертви НКВС), а також завалені трупами рови і ями біля замку (жертви есесівців). Як бачимо, "Нахтігаль" не мав жодного відношення до цих вбивств у Золочеві.

Багато книжок із "свідченнями" про "злочини" батальйону "Нахтігаль" і загалом "українських буржуазних націоналістів" побачили світ в останні роки існування СРСР. Агонізуючий режим, намагаючись побороти чіткі тенденції до національного відродження, видав "на гора" "праці" подібні до писань Т.Ржезача й В.Цуркана, у яких стверджувалося, що 30 червня 1941 р. батальйон "Нахтігаль" розпочав знищення "прогресивної польської інтелігенції" та єврейський погром, який тривав не багато не мало, а "місяцями"⁵⁶. Безпосередніми ж учасниками "звірств" у Львові автори зробили М.Лебеда та Р.Шухевича⁵⁷.

Окрему групу "праць" про "злочини" бійців ДУН становлять пропагандистські брошури видані Товариством культурних зв'язків з українцями за кордонами УРСР і призначені для читачів у діаспорі. Зокрема, І.Петрів у праці "В надії на чужі багнети" на двадцятій сторінці стверджує, що абвер виділив для організації українського Легіону 2,5 млн. марок. На наступній сторінці автор зазначає, що Легіон складався з батальйонів "Нахтігаль", "Роланд" і "Північного Легіону"⁵⁸. Публіцист сплутав тут дві назви "Нахтігалю", який ще називали "Північною групою ДУН". Безумовно, автор цієї брошури не обійшов увагою і "злочини" добровольців у Львові, згадавши, що "Нахтігаль" був причетним до знищення "великої групи інтелігенції у Львові"⁵⁹.

Не набагато кращими видаються справи і з польськими письменниками й окремими істориками. Під виглядом спогадів, щоденників і навіть

наукових праць у Польщі видали масу відверто антиукраїнської літератури в якій однією з найулюбленіших тем стали описи "звірств" "Нахтігалю" у Львові. Так, у 1946 р. в Лодзі вийшов щоденник Л.Велічкера, колишнього члена "Зондеркомандо 1.005", очолюваної військовим злочинцем Шерляком і складеної з євреїв, котрі спалювали помордовані трупи мешканців Львова, щоб замести сліди німецьких злочинців (за що гестапівці дарували їм життя). На сторінці 81можемо прочитати: "Тут знайшли ми ще також купу знаних "чорних круків". "Чорними круками" називали від форми чорного кольору українських есесівців. Вони брали участь в екзекуціях. Щоб затерти сліди, німці на кінець і їх постріляли" ⁶⁰. Як можна пов'язати ці слова з тим фактом, що в 1941 р. не існувало українських есесівських відділів та ще й у чорній формі, яку скасували до початку Другої світової війни у 1938 році ⁶¹, знає, мабуть, лише один автор.

В іншому щоденнику, виданому в 1961 р. Я.Вільчуром, теж знаходимо цікаві "дані" датовані 9 липня 1941 року. "Їх (професорів – *І.П.*) розстрілювала спеціальна група... Німці, ті, що ходять в зеленкуватих уніформах, а деякі мають вшиті в манжети рукавів гарні опаски. Є такі, які мають літери "СС", а деякі без жодних відзнак. Найбільше серед них українців, але є й кілька німців. На їхніх автомобілях намалювані зображення птахів, ваг і комарів" ⁶².

Спробуємо тепер розібратися в цій мішанині слів. Можна погодитися з тим, що розстріли інтелігенції проводила "спеціальна група", складена з гестапівців, есесівців і співробітників СД. Але неправдою є те, що українці з "Нахтігалю" не носили жодних відзнак. По-перше, як уже вказувалось у попередній главі, у бійців українського батальйону на

погонах були закріплені жовто-блакитні стрічки, і якби пан Вільчур насправді бачив їх, то не забув би про це написати. По-друге, у "Нахтігалю" на машинах дійсно були зображені солов'ї, і декілька машин (які зіпсувалися) затримались у Львові до 9 липня, хоча батальйон покинув місто ще 7–8 липня, що співпадає із записом у щоденнику. Але Я.Вільчур не вказує, яких саме птахів він бачив на машинах карателів. По-третє, розстріли інтелігенції відбувалися в ніч з 3 на 4 липня, тобто за п'ять днів до вказаної автором щоденника дати.

Багато неточностей і відверто неправильних тверджень можна прочитати і в працях А.Щесняка та В.Шота "Дорога в нікуди"⁶³, В.Бонусяка "Хто вбив львівських професорів?"⁶⁴, а особливо в книзі професора Е.Пруса "Виникнення і бойова діяльність 14 галицької дивізії СС"⁶⁵, в якій автор взагалі приписав "злочинців" із українського Легіону до дивізії "Галичина". На жаль, у сучасній демократичній Польщі не є рідкісними праці, в яких чи не найголовнішими ворогами польського народу в часи Другої світової війни називають ОУН та її військові формування⁶⁶. Як це не прикро, але продовжують тягнути свою антиукраїнську пісню такі автори, як Едвард Прус. Найбільше вражає своєю неприхованою ненавистю до українського національно-визвольного руху, починаючи від Хмельницького і закінчуючи УПА, одна з останніх праць професора Пруса під назвою "Тарас Чупринка. Гетьман УПА і великий інквізитор ОУН". У ній вчений, що працює на території нашого "стратегічного партнера", черговий раз паскудить усіх українських національних героїв, виставляючи їх в ролі паталогічних маніяків, які протягом століть вирізали поляків – чесних, шляхетних, культурних, працьовитих і миролюбних – тільки

через свою параноїдальну ненависть до польського народу. Романа Шухевича "шановний автор" ставить в ряд із найбільшими злочинцями століття – після Гітлера та Сталіна. Можливо професор трохи "забув" історію або ніколи не чув про червоних кхмерів, китайських комуністів із їхньою "культурною революцією", американських політиків, які давали наказ бомбити ядерною зброєю мирні міста; не знає про латиноамериканських диктаторів, про Ф.Кастро, Ф.Франко, А.Шарона та інших масштабних "м'ясників" ХХ століття? Не думаю, що "забув", "не чув" чи "не знає", але, як і за правління польських комуністів, продовжує займатися "науковим ілюзіонізмом". Яскравий приклад такого обману – розповідь професора Пруса про "злочини" українського поліцейного батальйону під командуванням Шухевича в 1942 році (детальніше про історію цього 201-го батальйону йдеться у наступному параграфі). Так, у главі під назвою "Смерть одного ляха, то метр вільної України – або волинські бори та поліські болота" Е.Прус звинувачує курінь Шухевича в знищенні польських сіл на Волині та Волинському Поліссі, у пацифікації українських сіл на Чернігівському Поліссі тощо⁶⁷. Хоча загальновідомо – поліцейна частина під командуванням Шухевича проходила службу в Білорусії, а не у "волинських борах та поліських болотах". Територія Березинської низовини, район міст Могильов, Лепель, Борисов, Вітебськ, де служили українські добровольці, – це центральна та північно-східна частина Білорусії, регіон найбільш віддалений від України. Тому, щоб знищити польське село, наприклад на Волині, німцям треба було б перевозити українських легіонерів за сотні кілометрів і це в час, коли всі білоруські залізниці та магістралі були

буквально забиті військовими вантажами й фронтowymi частинами!

Не відставали від радянських і польських "спеціалістів" також деякі прокомуністично налаштовані еміграційні історики й публіцисти. Зокрема, в 1979 р. на Заході з'явилися дві дуже подібні за змістом книжки: одна – українською та англійською мовами в Нью-Йорку (Львівський І. "Як Гітлер планував знищити український народ і хто допомагав йому в цьому"), а інша – німецькою мовою у Відні (Ганусяк М. "Український націоналізм. Теорія та практика"). У обох книгах містяться окремі глави про "злочини" "нахтігалівців" у Львові. Наприклад, М.Ганусяк, у главі "Нахтігаль" – Ярослав Стецько", стверджував, що накази про розстріли мирних мешканців Львова віддавав особисто голова Українського державного правління⁶⁸. А І.Львівський у розділі "Гітлерівські наймити" підкреслив, що в розстрілах брали участь усі нахтігалівці, які "вбили щонайменше 500 чоловік..."⁶⁹

Чимало уваги "злочинам українських націоналістів" також приділяли різноманітні закордонні автори, особливо ті, яких у Радянському Союзі характеризували як "прогресивних", тобто членів місцевих компартій або співчуваючих комуністичному рухові. Так, у 1970 році в московському видавництві з доволі претензійною назвою "Прогрес" вийшла книга-розслідування "прогресивного" французького журналіста Алана Герена "Сірий генерал". У цій праці про генерала німецької військової розвідки, керівника "Відділу іноземних армій сходу" Рейнгарда Гелена, два розділи – "Під знаком тризуба" та "Ставка на бандитів" – майже повністю присвячені ОУН, ДУН та УПА. Висунуті традиційні звинувачення проти "Нахтігалю"⁷⁰ загалом не дивують, вражає,

натомість, просто неймовірна кількість неточностей і помилок навіть не виправлених московськими видавцями. Так, місто Золочів стало Слосковим (С. 91), Є.Побігущий – Полікушером (С. 90), Р.Шухевич – Шухевичем (С. 91), Т.Боровець – терористом Боровичем з організацією не "Поліська", а "польська січ" (С. 86), Д.Грицай – Грикаєм (С. 147), М.Лебідь – Лебедою (С. 150), на службі в УПА (організованій, за твердженням автора, гестапівцями) опинилися німці з СС, члени словацької глінківської гвардії, хорватські усташі Павеліча, румунські залізногвардійці, угорські фашисти⁷¹ і т. д., і т. п. Подібне ставлення до важливих загальновідомих деталей заставляє з великою підозрою дивитися на висунуті французом звинувачення проти ОУН, ДУН та УПА, які він без змін списав із радянських і польських книжок, наробивши при цьому масу помилок.

Закидами проти українського Легіону рясніє багато досліджень про голокост виданих американськими вченими. Для прикладу наведемо одну типову цитату: "З українців, які в 1939 році втекли з території Західної України захопленою СРСР, було сформовано два батальйони смерті – "Нахтігаль" і "Роланд". Обидва українські добровольчі батальйони навчалися разом із німецьким спецполком "Бранденбург" і разом з ним брали участь у погромах на початковій стадії нацистського вторгнення в СРСР. Батальйони смерті "Нахтігаль" і "Роланд" спричинили криваві акції у Львові, Тернополі та інших містах Західної України, в яких тисячі євреїв були закатовані"⁷². Подібні ж твердження можна знайти в статті А.Вайса "Єврейсько-українські стосунки в Західній Україні під час голокосту"⁷³.

В останні роки також періодично з'являються публікації, в яких написано немало наклепів на ад-

ресу ДУН. Наприклад, вітчизняні дослідники голокосту Ф.Левітас і М.Шимановський у своїй брошурі "Бабин Яр. Сторінки трагедії" на десятій сторінці стверджують, що "наступного дня після захоплення Львова гітлерівці та їхні прислужники з батальйону "Нахтігаль" влаштували дикий єврейський погром. Тільки протягом одного дня погромів та знущань у Львові було вбито 18 тисяч євреїв. Один з поліцаїв, учасник львівської варфоломійської ночі, зізнався на сповіді, що власноручно вбив 75 євреїв"⁷⁴. Будь-яку людину, яка прочитає ці рядки вразять гігантські цифри подані в брошурі. Адже відомо, що розстріли в Бабиному Яру, які були гарно сплановані, підготовлені, до яких залучили великі поліцейні сили, не дали такої кількості жертв за один день, як ці не організовані, спонтанні, "дикі погроми". А тайна сповіді, як відомо, взагалі є непорушною, тому інформація, яка нібито походить з такого джерела, викликає поважні сумніви. Тож у ході підготовки даної праці ми перевірили цифри подані єврейськими дослідниками. Зробити це було не складно, адже вони вказали джерело, з якого зачерпнули такі sensationні матеріали, – Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР, фонд 8, опис 1, справа 77, аркуш 41. Сьогодні зазначений архів називається Центральним державним архівом вищих органів влади та управління України. Наскільки нам відомо, фонди цього архіву не перенумеровувалися, а тому кожен бажаючий може замовити справу 77 з першого опису восьмого фонду. Восьмий фонд називається "Народний комісаріат юстиції УРСР – Мінюст УРСР", перший опис хронологічно охоплює 1939–1962 роки, але, на жаль, справа 77 "Накази по Мінюсту УРСР т. II за 1953 рік" (206 аркушів) не містить жодних згадок про львівські події липня

1941 року. Дещо збентежені таким результатом, ми вирішили перевірити ще одне посилання з десятої сторінки цитованої брошури. Ідеться про знищення гітлерівцями на Рівненщині за роки війни 100 тисяч цивільних євреїв⁷⁵. Автори праці про голокост на-полягають на тому, що цифра 100 тисяч взята ними з того ж архіву, фонду 14, опису 2, справи 2201, аркуша 220. Перевіривши зазначену справу й аркуш, нами було виявлено, що там ідеться про знищення партизанської групи у Володимирі-Волинському, яка планувала повстання в таборі для військовополонених і в гетто. Про лікарку-єврейку з Цумані, яка допомагала військовополоненим, про вбивство поліцією біля Шацька 340 партизанів (євреїв і комуністів), про розстріл поліцією в Злотополі 14 євреїв, що тікали з табору. Це і все. Жодних згадок про 100 тисяч євреїв начебто вбитих на Рівненщині немає⁷⁶.

Від істориків, публіцистів і письменників у роки існування СРСР не відставали й кінематографісти. У 1971 р. на студії Укркінохроніки з'явився документальний фільм "Упирі" режисера А.Федорова, в першій частині якого детально розповідається про львівські "зłodіяння" "соловейків". Автори сценарію, мабуть, з метою успішнішої пропаганди, назвали власну цифру "нахтігалівських" жертв – 6 тисяч осіб⁷⁷. Коментарії, як кажуть у таких випадках, зайві.

Нашим же завданням є об'єктивно, на основі першоджерел, розібратися, хто розстрілював польських професорів у Львові і чи насправді бійці ДУН чинили військові злочини, а якщо так, то де і коли.

Вивчаючи питання розстрілів львівських інтелектуалів, слід звернутися до праці одного з найавторитетніших сучасних дослідників Другої світової війни у Польщі Ришарда Тожецького "Поляки і Українці. Українська справа під час Другої світової

війни на території Другої Речі Посполитої". Її автор, з'ясовуючи хто ж учинив убивства львівських професорів, залучає матеріали німецьких айнзацкоманд, що зберігаються у Федеральному архіві міста Кобленц (ФРН). На основі документів вчений аргументовано доводить, що завдання масових винищень т. зв. "всєбічно небезпечних осіб" покладалося на "Айнзацкоманду для особливого застосування" ("Einsatzkommando zur besonderen Verwendung") очолювану бригаденфюрером СС Карлом Ебергардом Шенгартом, шефом СД у Генеральному губернаторстві. До складу команди входили дві комендатури: "Зона 213" ("Gebiet 213") для Ковеля, Луцька і Рівного та "Зона 444" ("Gebiet 444") для Львова, Рави-Руської, Перемишля, Дрогобича й Тернополя⁷⁸. Саме співробітники комендатури, яка діяла в межах "Зони 444", на переконання Р.Тожецького, проводили вбивства 25 львівських професорів і їхніх родин⁷⁹. Що ж до участі в цих злочинах українців учений додає: "Не можна стверджувати напевно, що до ексекуційних команд входили націоналісти, хоча на підставі тверджень свідків це не виключається. Менш правдоподібно звучить твердження про участь солдатів "Нахтігалю" у ексекуціях, адже останні були підпорядковані абверу й мали інші завдання"^{80*}. Ми ж додамо, що військового злочинця Карла Ебергарда Шенгарта судили у 1946 році у Великій Британії. За вироком Британського Військового суду його повісили, звинувачуючи у розстрілах полонених британських льотчиків у 1940 р. Через 20 років після страти Шенгарта у 1966 р., прокуратура німецького міста Гамбурга, на вимогу польського

* З висновками Р.Тожецького погоджується й інший об'єктивний польський вчений Г.Грицюк у праці "Polacy we Lwowie 1939–1944. Їycie codzienne" (С. 192–193).

уряду, займалася розслідуванням справи вбивства львівських інтелектуалів. Висновок слідчих був таким – наказ арештувати і розстріляти професорів віддав особисто Шенгарт. Сам розстріл можливо провели шестеро українців – членів допоміжної поліції з Генерал Губернаторства, які працювали при зондеркоманді в якості перекладачів⁸¹.

Як бачимо, об'єктивні польські історики, німецькі судді та слідчі, змушені визнати, що немає достатніх документальних підтверджень того, що легіонери з "Нахтігалю" розстрілювали львівських вчених і навіть якщо до цього злочину були причетні якісь українці, вони не входили до Легіону чи оунівської міліції, а були звичайними службовцями німецьких каральних органів.

Досліджуючи причетність "Нахтігалю" до єврейських погромів у місті Львові в липні 1941 року, звернемося до архівних документів. Протоколи роботи радянської Надзвичайної комісії з розслідувань німецьких злочинів у Львові та області дозволяють стверджувати, що у Львові на липень 1941 року жило 135 тисяч євреїв. На момент здобуття міста Червоною Армією в ньому залишилося 2 тисячі євреїв. Свідки, опитані Комісією, стверджували, що в перші дні німецької окупації Львова євреїв зганяли на роботи до очищення тюрем від трупів, при цьому їх били і з них знущалися⁸². Перші арешти євреїв Львова відбулися 4 липня, а розстріли розпочалися в ніч з 4 на 5 липня. Всього арештованих було 2 тисячі осіб, з них протягом декількох днів розстріляли 1400, а 600 звільнили⁸³. У середині липня у Львові було розпочато роботу зі створення єврейського гетто, а в жовтні 1941 року розстріляно ще одну велику групу львівських євреїв – 3000 чоловік⁸⁴.

Так само про розстріли, вчинені винятково німецькими спецгрупами та солдатами, йдеться в "Акті ко-

місії з розслідування німецьких злочинів на території Ярмолинецького району" ⁸⁵. Тобто звинувачення "Нахтігалю" в злочинах на території цього району теж документально не підтверджуються. Свідки чітко вказували, що розстріли проводилися німцями 8–9 липня 1941 р., коли український батальйон ще перебував у Тернополі.

Цікавим документом, який проливає світло на діяльність батальйону "Нахтігаль", є дуже детальна - 25 машинописних сторінок – автобіографія члена ОУН(Б) (командира УПА), написана в післявоєнний період для бандерівської СБ. Підписаний документ псевдонімом "Хмара" і в ньому цілих п'ять сторінок присвячено перебуванню його автора в батальйоні "Нахтігаль". В УПА було два командири вихідці з ДУН, які мали псевдоніми "Хмара" – Петро Мельник (1910 р. н.) та Віктор Харків (1918 р. н.). Однак, П.Мельник у 1941 році служив у батальйоні "Роланд", а в "Нахтігалі" служив тільки В.Харків *. Цін-

* Харків Віктор (Хмара) народився 8 серпня 1918 року в Радехівському районі на Львівщині. Селянин. Закінчив Львівську рільничу школу, член ОУН з 1938 року. У 1939–1941 рр. перебував у Кракові, працював у СБ та військовій референтурі ОУН, з травня 1941 року в 3-й сотні "Нахтігалю", від грудня 1941 до грудня 1942 року - на службі в 201-му шуцманшафтбатальйоні. У 1943–1944 році навчався в рільничому ліцеї у Львові. З липня 1943 року м військовий референт ОУН у Львові, з листопада 1943 року – командир 1-ї ВО "Башта" УПА–Захід. Військовий ступінь – булавний, з 26 січня 1944 підвищений наказом Головного Військового Штабу УПА до хорунжого. У лютому 1944 року організує військово-вишкільний табір для ВО "Башта", а в травні 1944 року виходить з усіма львівськими бойовиками зі Львова в ліси, формує курінь "Холодноярці". З вересня 1946 року В.Харків служить першим військовим інструктором ВО "Буг". У 1946 році заарештований НКВС, засуджений на 10 років виправних робіт, які відбув у Норильську, з 1956 року жив у Львові. Помер у 1985 році. (Подано за: Содоль П. Українська повстанська армія 1943–1949. Довідник другий. Нью-Йорк, 1995. с С. 100–101).

ність документа полягає в тому, що він не призначався для публікації, і в ньому автор пише про події свого життя так, як вони, очевидно, розгорталися насправді. Так от, про розстріли поляків і євреїв у Львові бойовик Легіону нічого не згадує. Натомість він підкреслює, що польське населення міста несподівано тепло вітало українських солдатів: "Коли ми проходили попри Великий Театр, то поляки вносили овації на нашу честь: "Нех жеє Бандера", "Нех жеє українська армія", "Нех жеє українське панство", "Сьмерць большевізмові" і т. д." ^{86*}. До речі, цей неординарний факт, очевидно, мав таке місце, бо про нього згадує у своїх післявоєнних спогадах і чотовий ДУН К.Малий, котрий не міг читати біографії В.Харкова написаною для СБ у підпіллі. К.Малий, зокрема, пише: "Польське населення на краю міста при вулиці Янівській також оваційно вітало наш Легіон і польською мовою кричало "Хай живе Україна, українська армія і Степан Бандера!" ⁸⁷. Продовжуючи читати біографію "Хмари", дізнаємося, що її автор належав до розвідувального взводу батальйону, який вчинив у ряді сіл на Вінниччині розстріли єврейського населення. "В часі нашого перемаршу ми наочно бачили жертви жидівсько-большевицького терору, цей вид так скріпив ненависть нашу до жидів, що в двох селах ми постріляли всіх стрічних жидів. Пригадую собі один фрагмент. Під час нашого перемаршу перед одним селом бачимо багато блукаючих людей. На запит відповідають, що жиди відгрожують їм і вони бояться ночувати у своїх хатах. У висліді цього ми постріляли всіх стрічних нам жидів (підкреслення наше – І.П.)" ⁸⁸. З цитованого видно, що вбивства про-

* На цій святковій демонстрації було присутніх коло 15 тис. львів'ян (див. ЦДАГО України, ф. 166, оп. 3, спр. 154, арк. 15 зв.)

водилися як помста єврейському населенню. Безумовно, з точки зору права й моралі виправдати подібні дії неможливо, але можна зрозуміти, чим були викликані такі жорстокі акції. Їхнє коріння таке саме, як і в часи єврейських погромів XVII століття (Хмельниччина), як і в момент часткового винищення єврейства на Правобережжі у XVIII столітті (Коліївщина), як і під час війни за незалежність у 1917–1920 рр. Беззаперечним є той факт, що в Україні протягом віків значна частина євреїв співробітничала з поневолювачами автохтонного населення. Тому в період будь-яких суспільних катаклізмів українське єврейство приймало на себе найперший і найтяжчий удар сліпої ненависті народних мас. Так і в досліджуваному випадку чітко видно, що бажаючи помститися хоч комусь за побачені жахливі наслідки радянського правління, українські легіонери (на прохання місцевого населення) знищили якусь кількість євреїв в околицях двох сіл на Вінниччині. Такою, на жаль, була історична правда, розуміння якої, певно, назавжди лишиться різним у кожного народу.

Узагальнюючи та підсумовуючи все написане вище зазначимо, що:

- бійці українського батальйону "Нахтігаль", як і всі члени ОУН(Б), мали цілком достатньо ідеологічних і світоглядних підстав для свідомої участі в знищенні групи польської інтелігенції Львова та єврейського населення України;

- однак на підставі свідчень очевидців, які, на жаль, дуже часто бувають суперечливими, можна стверджувати лише те, що в розстрілах польських професорів і в екзекуціях проти єврейського населення Львова в липні 1941 року брали участь українці та україномовні фольксдойчі, які перебували на

службі в німецьких каральних органах, можливо, члени української міліції;

- батальйон "Нахтігаль" у повному складі однозначно не брав участі в німецьких злочинних акціях, хоча окремі його солдати чи невеликі групи бійців могли на власний розсуд допомагати німецьким каральним підрозділам або знищувати деяких осіб з наказу керівництва бандерівської Організації. Не виключається також можливість убивств з особистих мотивів. Встановити ж конкретну причетність тих чи інших службовців "Нахтігалью" майже неможливо через те, що з 1–7 липня 1941 р. його бійці перебували у відпустці й мали право вільно пересуватися Львовом і навіть жити в родичів і знайомих;

- більш впевнено можна стверджувати лише те, що солдати з нахтігалівського розвідвзводу вчинили розстріли єврейського населення двох сіл в околиці Вінниці, провівши цю акцію на прохання місцевого українського населення, котре прагнуло так помститися євреям за багаторічні кривди й злочини вчинені ними проти українців.

¹ Кричевський Р. ОУН в Україні – ОУН закордоном і Закордонні частини ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. Нью-Йорк – Тронто, 1962, Репринт. вид. - Львів, 1991. – С. 26–27.

² ЦДАВО України, 3833, оп. 2, спр. 1, арк. 31.

³ Там само, арк.43.

⁴ Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1943. – С. 117.

⁵ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. – С. 77.

⁶ ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 379, арк. 43.

⁷ Lesser G. Pogromy w Galicji Wschodniej w1941 r. // Tematy polsko-ukraiskie. – Olsztyn, 2001. – S. 106.365; Hryciuk G. Polacy we Lwowie 1939–1944. Їcie codrienne. – Warszawa, 2000. – S. 192.

- ⁸ Дюк Д. Еврейский вопрос глазами американца: моё исследование сионизма. – К., 2002. в С. 201–235.
- ⁹ Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в семи томах. Под редакцией Р.А. Руденко. – М.: Госюриздат, 1957. – Т. 1. – С. 503.
- ¹⁰ Там само. – Т. 4. – С. 67.
- ¹¹ Там само. – С. 66.
- ¹² Там само. – С. 67-68.
- ¹³ Там само. – С. 69.
- ¹⁴ Про злочинства німців на території Львівської області. Повідомлення надзвичайної Державної Комісії по встановленню і розслідуванню злочинств німецько-фашистських загартників. – К., 1945. – С. 32–33.
- ¹⁵ Коваль В.С. Путь к Бабьему яру: Германский антисемитизм: история, теория, политика. – К., 1991. – С. 48.
- ¹⁶ Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1943. – С. 41–42.
- ¹⁷ Кальба М. Роман Шухевич в ДУН (Дружини Українських Націоналістів). – С. 62.
- ¹⁸ Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1943. – С. 139.
- ¹⁹ Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). – С. 67.
- ²⁰ Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби. Спогади, статті, листування. – К.: Смолоскип, 1999. – С. 119.
- ²¹ Нгуциук Г. Polacy we Lwowie 1939-1944. Їycie codzienne. - Warszawa, 2000. – S. 204.
- ²² Там само. – С. 204–205.
- ²³ Паньківський К. Від держави до комітету. (Літо 1941 року у Львові). – Нью-Йорк – Торонто: Ключі, 1957. – С. 35–36.
- ²⁴ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. – С. 98.
- ²⁵ Там само. – С. 179.
- ²⁶ Обвиняет земля. Организация украинских националистов; документы и материалы. – С. 87.
- ²⁷ Сурпан Т., Sawicki J. Nie oszczkdzaj Polski. – Warszawa, 1962. – S. 76-78.
- ²⁸ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1063, арк. 18.
- ²⁹ Кальба М. "Нахтігаль" (курінь ДУН): у світлі фактів і документів". – С. 85.
- ³⁰ Там само. – С. 86.
- ³¹ Кровавые злодеяния Оберлендера. Отчёт о пресс-кон-

ференції для советських і іноземних журналістів, що відбулася в Москві 5 квітня 1960. – М.: Правда, 1960.

³² Там само. – С. 14-15.

³³ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. – S. 119.

³⁴ Кальба М. Ми присягали Україні. ДУН 1941–1943. – С. 117.

³⁵ Кровавые злодеяния Оберлендера. – С. 18.

³⁶ Обвиняет земля. Организация украинских националистов: документы и материалы. – С. 10.

³⁷ Кровавые злодеяния Оберлендера. – С. 19.

³⁸ Там само. – С. 22.

³⁹ Там само. – С. 46.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. – С. 44.

⁴² Кальба М. "Нахтігаль" (курін ДУН): у світлі фактів і документів". – С. 87.

⁴³ Там само. – С. 90.

⁴⁴ Kurowski F. Niemieckie oddziały specjalne 1939–1945. "Branderburczycy" i Abwehra. Przeiöiöi T.Nowakowski. – Warszawa, 2003. – S. 116.

⁴⁵ Prus E. Taras Czuprynka. Hetman UPA i wielki inkwizytor OUN. – Wrocław: Nortom, 1998. – S. 146.

⁴⁶ Albert Z. Lwowski wydział lekarski w czasie okupacji hitlerowskiej, 1941–1945. – Wrocław, 1975. – S. 5–6; Albert Z. Zamordowanie 25 profesoryw wyższych uczelni we Lwowie przez hitlerowców w lipcu 1941 r. // Przegląd lekarski. – 1964. – № 20. – S. 58–77.

⁴⁷ Масловський В.І Дорога в безодню. (Про українських націоналістів). в Львів: Каменяр, 1978. – С. 137.

⁴⁸ Масловський В.І Жовто-блакитна мафія. (Про злодіяння українських буржуазних націоналістів). – Львів: Каменяр, 1975. в С. 59.

⁴⁹ Давиденко В.А. "Українська повстанча армія": шлях ганьби і злочинів. – К.: Політвидав України, 1989. – С. 7.

⁵⁰ Блясов В.П. Я звинувачую! Нариси й памфлети. – К.: Політвидав України, 1980. – С. 55.

⁵¹ Война в тылу врага. О некоторых проблемах истории советского партизанского движения в годы Великой Отечественной войны. – Москва: Издательство политической литературы, 1974. – С. 407.

⁵² Мельников Д., Чёрная Л. Двудесятилетний адмирал. (Главарь фашистской разведки Канарис и его хозяева). – М., 1965. – С. 65–66, 68.

- ⁵³ Там само. - С. 68-69.
- ⁵⁴ Lesser G. Pogromy w Galicji Wschodniej w1941 r. // Tematy polsko-ukraïnskie. - Olsztyn, 2001. - S. 109.
- ⁵⁵ Король В. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941-1944 роках. - С. 35.
- ⁵⁶ Ржезач Т., Цуркан В. Розшукується... - С. 105.
- ⁵⁷ Там само. - С. 150.
- ⁵⁸ Петрів І. В надії на чужі багнети. - К.: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном УРСР, 1967. - С. 21.
- ⁵⁹ Там само. - С. 22-23.
- ⁶⁰ Weliczker L. Brygada ъmierci. (Zondercommando 1005). - Jodz 1946. - S. 81.
- ⁶¹ Шунков В. Солдаты разрушения. Организация, подготовка, вооружение, униформа ваффен СС. - Москва: АСТ. - Минск: Харвест, 2002. - С. 248-249.
- ⁶² Wilczur J. Do niba nie moïna odrazu. - Warszawa, 1961. - S. 73.
- ⁶³ Szczesniak A.B. Szota W. Droga do niKned. - Warszawa, 1973.
- ⁶⁴ Bonusiak W. Kto zabii profesoryw Lwywskich? - Rzeszyw, 1985.
- ⁶⁵ Prus E. Powstanie i dziaianie zbrojne 14 Galicyjskej Dywiziji SS. - Warszawa, 1989.
- ⁶⁶ Piotrowski C. Przez Wolyc i Polesie na Podlasie. - Warszawa, 1998. - S. 4.; Serczyk W.A. Historia Ukrainy - Wrociaw - Warszawa - Krakuw: Zakiad Narodowy im. Ossolinskiх Wydawnictwo. - 2001. - S. 338.
- ⁶⁷ Prus E. Taras Czuprynka. Hetman UPA i wielki inkwizytor OUN. - S. 154-155.
- ⁶⁸ Hanusiak M. Ukrainischer Nationalismus. Theorie und praxis. - Wien, 1979. - S. 23-24.
- ⁶⁹ Львівський І. Як Гітлер планував знищити український народ і хто допомагав йому в цьому. - Нью-Йорк, 1979. - С. 26.
- ⁷⁰ Гелен А. Серый генерал. - М., 1970. - С. 90-91.
- ⁷¹ Там само. - С. 92, 148.
- ⁷² Sabrin B.F. Alliance for Murder. The Nazi - Ukrainian Nationalist Partnership in Genocide. - New York, 1991. - P. 8.
- ⁷³ Weis A. Jewish-Ukrainian Relations in Western Ukraine During the Holocaust. // Jewish-Ukrainian Relations in Historical Perspective. - Canadian Institute of Ukrainian Studies. - Edmonton, 1998. - P. 410-415.
- ⁷⁴ Левитас Ф. Шимановский М. Бабий Яр. Страницы тра-

- гедди. К., 1991. – С. 10.
- ⁷⁵ Там само.
- ⁷⁶ ЦДАВО України, ф. 14., оп. 2, спр. 2201, арк. 220.
- ⁷⁷ Центральний державний архів кінофотофонодокументів України, арх. № 4992, док./ф. Упирі. В 2-х ч., ч. 1. – Київ: "Українохроніка", 1971.
- ⁷⁸ *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. – S. 118.
- ⁷⁹ Там само. – С. 119.
- ⁸⁰ Там само.
- ⁸¹ *Kurowski F.* Niemieckie oddziały specjalne 1939–1945. "Branderburczycy" i Abwehra. Przeiioyi T.Nowakowski. – Warszawa, 2003. – S. 118.
- ⁸² ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 236, арк. 98; спр. 290, арк. 15-16.
- ⁸³ Там само, спр. 290, арк. 17.
- ⁸⁴ Там само, спр. 238, арк. 98.
- ⁸⁵ Там само, ф. 14, оп. 2, спр. 2200, арк. 69-70.
- ⁸⁶ Там само, ф. 3833, оп. 1, спр. 57, арк. 17.
- ⁸⁷ Дружини Українських Націоналістів у 1941-1942 роках. – С. 110.
- ⁸⁸ ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 57, арк. 18.

4.4. 201-й батальйон охоронної поліції – останнє військове формування створене ОУН(Б) спільно з німцями

Повертаючись до подій, пов'язаних з Легіоном ДУН після відкриття обох його частин з фронту, нагадаємо, що група "Роланд" уже з моменту прибуття до Австрії була розділена на дві частини. Одна дислокувалася в містечку Зіцендорф, а друга – за 18 кілометрів у м. Завберздорф. Вояки ж "Нахтігалю" всі разом перебували в Нойгаммері. Невдовзі до Нойгаммера прибув Т.Оберлендер, який повідомив, що український Легіон буде реорганізовано і, скоріш за все, відправлено на боротьбу з партизанами¹.